

Recensioner

Jonas Monié Nordin: Mellan medeltid och modernitet. En introduktion till historisk arkeologi från högmedeltiden till idag. Lund: Studentlitteratur (2021). 378 s.

Den så produktive Jonas Monié Nordin har levererat vad många akademiska lärare haft ett behov av: en lärobok att sätta i händerna på studenter som dessutom fungerar i mötet med övriga intresserade. Vad har arkeologer fått fram genom sina undersökningar som rör historisk tid? I detta fall tiden ca 1300–1900.

Det är en hel del. Kollegor utanför akademierna har nog haft svårt att hänga med i strömmen av doktorsavhandlingar, monografier och tidskriftsartiklar – allt oftare publicerade i internationella fora.

Genom ändringar i lagstiftningen 2014 kom som bekant ”varaktigt övergivna” lämningar från tiden före 1850 betraktas som skyddsvärda. Det blev nu möjligt att på exploatörers bekostnad dokumentera fenomen som avrättningsplatser, backstugor och spår av industriell produktion. Forskningsfältet vidgades.

Vad döljer sig då mellan bokens eleganta pärmar?

Efter ett par kapitel om den historiska arkeologin som disciplin (nationellt, globalt), forskningsfältets historia och dess etablering i Sverige (2005) genom ”omdefinition” av den medeltidsarkeologi som etablerats i Lund på 1960-talet, finner läsaren en systematiskt upplagd objektorienterad framställning. Läsaren leds genom åtta kapitel in i arkeologin kring olika slags källmaterial (Kartor, konst, historiska källor; Keramik, kakel, tegel, kritpipor, glas; Byggnader; Städer; Industrilämningar; Maritima objekt; materialitet med anknytning till ”Religiösa sfärer” och tematiken ”Döden, livet och våldet”).

Nordin har försökt få med hela det historiska Sverige, d.v.s. även Finland, de gamla danska/norska landskapen och Sápmi. Han fångar också upp den skandinaviska kolonialismen med global räckvidd. Läsaren möter här medeltidsarkeologins metamorfos: tematisk, kronologisk, geografisk; ja man kan tala om en globalisering. Arkeologin hämtar mycket vetande från angränsade kultur-, ekonomisk-, och socialhistorisk forskning.

Han visar också hur arkeologer sökt utnyttja materiella spår som samhällshistoriskt källmaterial, spår

från grupper utanför de skrivande eliternas synfält: de socialt och/eller ekonomiskt mest marginaliserade såsom resande, svedjefinnar, torpare och vissa samer – människor som inte sällan tvingats leva i bebyggelsens periferier.

Det är forskning som inger empati och en respekt som de berörda kanske inte upplevt i livstiden. De blir historiska personer. Här ligger nog den historiska arkeologins verkliga styrka. Samtidigt framträder en teoretisk och metodisk utmaning: hur få denna materialitet att vittna om något ”ytterligare” än ”redan känd” fattigdom och stigmatisering? Men, detta faller utanför bokens tematik.

Nu inställer sig frågan: Vad kan en recensent sakna i en översikt som denna?

Jag saknar de landskapsperspektiv som inspirerat många arkeologer (som Hans Andersson, Peter Carelli, Lars Ersgård, Martin Hansson, Gert Magnusson, Mats Mogren, Eva Svensson, Stig Welinder, Christer Westerdahl, Anders Ödman och Jonas Nordin själv). Utövare av denna ”bebyggelsearkeologi”, ”utmarsarkeologi” eller ”ödemarsarkeologi” har teman som ”det kommunikativa landskapet”, ”maktens landskap”, ”produktionslandskapet” och ”det maritima kulturlandskapet”. Maktutövningens praktiker har påverkat människors vardag, även långt bortom den politiska geografins centra. Det är ett perspektiv som här hamnat i skymundan men är ändå en

nyckel för tolkning av ”det lokala”.

Boken är välskriven, väl illustrerad och ger med sina referenser vägledning in i litteraturen på området. Den höjer kunskapsnivån och kommer att stimulera arkeologer att ge sig in i ett forskningsfält med plats för många specialintressen. Den visar överskådligt vilken kunskapspotential som finns i arkeologin kring historisk tid och förtjänar en vid läsekrets – förslagsvis genom en (utvidgad) engelsk utgåva.

Thomas Wallerström

Thomas Wallerström är professor emeritus vid Institutt for historiske og klassiske studier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Trondheim. Epost: Thomas.Wallerstrom@ntnu.no

Jes Wienberg: Heriotopia. World Heritage and Modernity. Lund/Manchester: Lund University Press/ Manchester University Press (2021). 323 sidor, 8 figurer.

Heriotopia, utopins ingenstans invävt i kulturarvet, det är här Jes Wienberg placerar världsarvet. På en något skamfilad piedestal, nästan ouppnåelig som idé, men likväl eftersträvad, och, inte att förglömma, realiserad – står arvet som förenar

motsättningar – över nations- och religionsgränser; i då och nu, det gemensamt unika, konstruerat autentiskt, och i permanent förändring. Kulturarv, hävdar Wienberg, kan bidra till en bättre värld (sid. 74).

Wienberg tar sitt avstamp i Abu Simbel, den perfekta paradoxen, där det stilla förflutna och den absoluta moderniteten möts i omlokaliseringen och bevarandet av det antika egyptiska templet – på samma gång ett manifest för det förgångna och samtiden, men med blicken riktad mot framtiden.

Utgångspunkten för Wienbergs argument är den, enligt honom, generellt hållna åsikten att modernitet är oförenligt med historicitet. Idéen om kulturarv karaktäriseras som en kamp mellan det förflutna och samtiden. Förhållandet till kulturarv kan sammanfattas i två ståndpunkter; kanoniskt eller kritiskt. Det kanoniska söker bevara, det kritiska dömer. I sin ansats att förena dessa synbara motsattpar föreslår Wienberg sanning, skönhet, och godhet som alternativ till Nietzsches betydande, men förlegade, trefaldiga historienytta; det monumentala, det antikvariska och det kritiska.

Wienberg slår ett slag för kulturarvet, men också för modernitetens narrativ. Hans diskussionspartner genom hela boken är den amerikanske historikern David Lowenthal och hans inflytelserika bok *The Past is a Foreign Country* (1985, ny upplaga 2015). Lowenthal får representera den 'kritiska' kultur-

arvsdiskussionen, en ståndpunkt som Wienberg själv tydligt vänder sig emot.

Medan modernitet karaktäriseras som en ny tilltro till sanning (sid. 156), väljer Wienberg att beskriva den postmoderna hållningen som modernitet utan optimism (eller framtidstro?). Enligt Wienberg representerar det postmoderna ett medvetet skifte från sanning till skönhet, från vetenskap till narrativ, från fakta till fiktion, från stora till små narrativ – från upplysning till underhållning (!) (sid. 62). Kanske ligger det något i detta, men skiftet från en sanning till flera sanningar behöver inte nödvändigtvis beskrivas i så uppgivna ordalag. Istället för nedbrytande av sanning, skulle det inte kunna ses som förutsättning för djupare kunskap?

Wienbergs fascination för det förenande narrativet som världsarvet representerar andas modernismens framtidstro. Kanske är allt inte hopplöst ändå, när det förflutnas skönhet kan ena så? Men det är här postmodernitetens 'pessimistiska' hållning förblir viktig. De stora narrativen förmår fortfarande inte att vara så inkluderande som Wienberg hoppas – och detta är en problematik hans diskussion knappt snuddar vid; 'den andres' rätt till kulturarv. Ett kulturarv som är riktigt och viktigt för de som inte innefattas i det stora narrativet (oftast definierat i nationella termer); urfolk, minoritetsgrupper, det atypiska – de som inte ens det 'glokala'

kulturarvet lyckas bära, fångas upp i det lilla narrativets moraliska styrka, godheten, som Wienberg kallar det, sanningen med samhällsperspektiv.

Wienberg beskriver kampen om tiden i dikotomier, men de är en illusion, en förenkling som inte klarar av närmare granskning. I hans metaforiska schackspel om kulturarvet, kan pjäserna, de vita och de svarta, till och med byta färg hävdar han i kritiken av sin egen metafor (sid. 188). Reglerna ändras ständigt, gränser överskrids; bevarande för framtiden nås genom förändring, kulturarv är här och nu. Men det finns en fara i att bygga sin retorik på dualismer, oavsett hur intellektuellt argumentationen än förs är de svåra att bryta ner när de en gång byggts upp. Oaktat regelmässig anarki, finns det på den svartvita schackbrädan inget utrymme mellan rutorna för skiftande nyanser av grått, än mindre för det regnbågsskimrande. Världsarv, sitt allomfattande namn till trots, förblir begränsat.

Varför behöver vi då kulturarvet? Narrativ om det för flutna, är, som Wienberg hävdar, essentiella för vår förståelse av oss själva; vi behöver dem för att förklara nuet, möta framtiden, och skapa gemenskap (sid. 60). Men de materiella lämningarna av det förflutna kan uppmana till mer än så, de är knutpunkten där det förflutna möter samtiden, de är här och nu, de ber oss agera.

Om ni uppfattat Wienbergs diskussion som akademisk, ber jag

er att tänka om. Ibland står dessa narrativ mellan liv och död. I skrivande stund har ryska styrkor nått utkanten av Kiev (Kyiv om vi skulle följa engelskans konventioner och använda den ukrainska transkriberingen) – i en konflikt mellan de som av Rysslands president Putin själv beskrivits som 'broderfolk' (Putin 2021). Historien står och väger mellan möjliga framtider. Kommer vi att se Kiev, Rysslands medeltida huvudstad, jämnad med marken på samma vis som Aleppo eller Mariupol. Vad gör utplånandet av det egna kulturarvet med den ryska identiteten? Kanske finner ni inte svaret i Wienbergs bok, men i alla fall uppmaningen till tanke.

Charlotta Hillerdal

Charlotta Hillerdal är Fil. Dr, Senior Lecturer i arkeologi vid University of Aberdeen. Epost: c.hillerdal@abdn.ac.uk

Referenser

Lowenthal, David 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press, Cambridge.

Putin, Vladimir 2021. On the Historical Unity of Russians and Ukrainians. The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. Diplomacy Online. <https://www.rusemb.org.uk/article/708> (Accessed March 17, 2022).

Tuuli Heinonen: The Social and Material World of Medieval and Early Modern (c.1200–1650) Villages in Southern Finland. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae, 28. Helsinki: University of Helsinki (2021). 250 p.

Den 12 juni 2021 disputerade Tuuli Heinonen på avhandlingen “The social and material world of medieval and early modern (c. 1200–1650) villages in Southern Finland” vid universitet i Helsingfors – fast på zoom. Avhandlingen bygger på ett stort, förhållandevis nyligen framtaget arkeologiskt material från utgrävningar av medeltida och tidigmoderna byar samt skriftligt källmaterial.

Under de senaste decennierna har flera viktiga utgrävningar av medeltida och tidigmoderna landsbygds- miljöer genomförts i Nyland (Uusimaa) i södra Finland inom ramen för såväl uppdragsarkeologi som forskningsprojekt. Genom högkvalitativt arbete av finska arkeologer har platser som Mankby, Köklax, Mykkelä, Gubbacka (Västersundom) och Lillas (Mårtensby), skrivit in sig i forskningsfältet medeltida landsbygd, och därmed har positionerna för finsk historisk arkeologi flyttats framåt. Tuuli Heinonen har tagit detta material ett steg vidare genom att sammanföra, jämföra och tolka utgrävningsresultaten utifrån övergripande frågeställningar.

Heinonen utgår från frågeställningarna:

- Hur såg den materiella kulturen i medeltida och tidigmoderna byar i södra Finland ut?
- Vilka sociala miljöer fanns det i de medeltida och tidigmoderna byarna? Och hur interagerade den materiella kulturen med det sociala livet?
- Hur kan skriftliga källor och arkeologiskt material komplettera varandra avseende forskning om medeltida och tidig modern landsbygd?

Heinonen gör en gedigen studie av det arkeologiska materialet från de utgrävda byarna, kompletterat med skriftligt källmaterial som jordböcker, domböcker och historiska kartor. Även ortnamn används. Hon visar, för att svara på den tredje frågeställningen, att triangulering av arkeologiskt material och skriftliga källor bidrar till en fylligare och mer mångsidig bild av livet på den finska landsbygden.

Byarna i Nyland etablerades av både svensk- och finstalande grupper under tidig medeltid i vad som verkar ha varit en fredlig process. Före bebyggelseetableringen verkar områdena ha använts som erämarker. Den senmedeltida agrarkrisen är anmärkningsvärt frånvarande / lite märkbar i det arkeologiska materialet, och övergivande av bebyggelse har berott på andra saker såsom avhysning i samband med godsbildning.

Självägande bönder var den dominerande gruppen i byarna. Men

det fanns också inslag av andra grupper såsom soldater av högre rang och möjligen också aristokrati. Fyndet av ett rembeslag från 1300-tal med ett lejon skulle kunna indikera förekomsten av en anhängare till folkungadynastin. Sannolikt fanns det också andra grupper, såsom obesuttna, men dessa syns inte i det arkeologiska materialet. Påtagligt är också att kvinnor är mindre synliga än män.

Havet var en viktig faktor för byarna i Nyland, och flera byar var involverade i handelsaktiviteter och ägde andelar i skepp. Banden med Hansestaden Tallin var starka, och troligen kom mycket av de importerade föremål som hittats vid utgrävningarna till Nyland via Tallin. Vad de finska bönderna producerade för avsalu är dock mindre klart, och vare sig det arkeologiska eller skriftliga källmaterialet ger någon tydlig fingervisning. Timmer framstår som en möjlig produkt. Förutom handel har bönderna också ägnat sig åt jordbruk, inklusive boskapsskötsel, fiske, jakt och hantverk i mindre skala.

De undersökta byarna var olika, och hade sina egna historier. Men det fanns också några gemensamma trender och förändringar i den materiella kulturen. Under 1300-talet, eller något tidigare, förändrades eldstäderna genom införande av ugnar, vilket effektiviserade uppvärmningen av husen. Under tidigmodern tid övergick man också systematiskt till tvårummiga hus, även om det fanns några tidigare exempel. Föremålsskul-

turen, särskilt keramiken, förändras också över tid. Något som ligger väl i linje med Nylands starka omvärldskontakter och handelsaktivitet.

Heinonens avhandling har en stark empirisk profil, och ger läsaren en god inblick i hur vardagligt liv och materiell kultur gestaltade sig i byarna i södra Finland under medeltiden och tidig modern tid. Hon svarar därmed på sina frågeställningar. Men hon hade kunnat ta sitt resonemang en bit till, och stärkt avhandlingen genom en internationell utblick och ett mer uppbyggt teoretiskt resonemang.

Avhandlingens teoretiska ramverk inkluderar praxis teori, aktör – nätverksteori (ANT) och mikroarkeologi, där särskilt mikroarkeologin ligger författaren varmt om hjärtat. Det är framför allt det mikroarkeologiska perspektivet Heinonen tar med till diskussionen av det empiriska materialet. Här hade hon kunnat utveckla de andra teoretiska perspektiven mer. Särskilt analysen för besvarande av frågan ”hur interagerade den materiella kulturen med det sociala livet?” hade kunnat tas en bit längre med hjälp av ANT.

Heinonen visar att hon är väl inläst på medeltida landsbygdsarkeologi, framför allt svensk och finsk forskning. Hon diskuterar också sina resultat framför allt inom ramen för en finsk-svensk kontext. Jag hade gärna sett att Heinonen vidgat det geografiska perspektivet, och gjort jämförande utblickar till andra delar av Europa. Inte minst för att låta finsk medeltida och tidigmo-

dern landsbygdsarkeologi ta en välförtjänt plats i den internationella forskningen. Förhoppningsvis följer Heinonen upp avhandlingen med att ”internationalisera” resultaten.

Sammanfattningsvis, Tuuli Heinonens avhandling “The social and material world of medieval and early modern (c. 1200–1650) villages in Southern Finland” är ett gediget och viktigt arbete. Här analyseras och tolkas stora och komplexa arkeologiska material på ett skickligt

sätt. Genom denna avhandling, och de i avhandlingen behandlade utgrävningarna, har vi fått ett helt nytt kunskapsläge för finsk medeltids- och tidig modern arkeologi – särskilt landsbygdsarkeologi.

Eva Svensson

*Eva Svensson, historisk arkeolog,
professor i miljövetenskap, Risk- och
miljöstudier, Institutionen för samhälls- och
kulturvetenskap, Karlstads universitet.
E-post: eva.svensson@kau.se*

Publicering i META, Historiskarkeologisk tidskrift

Artikelförslag och intresseanmälningar kan skickas när som helst under året till **redaktion@histark.se**, med en kort redogörelse för tema, innehåll, uppskattad längd och antal bilder. Redaktionen meddelar därefter om artikelidén är lämplig för publicering i META.

Manusanvisningar

Manuskript (word-fil) skickas i enlighet med tidskriftens författaranvisningar till redaktionen, **tidskrift@histark.se**, senast 1 februari för publicering i årets utgåva.

Texten ska skrivas på svenska, norska, danska eller engelska, vara korrekturläst, språkligt genomarbetad och tryckfärdig.

Tidskriften trycks i svartvitt. Alla bilder ska därför vara utformade/utvalda med hänsyn till detta för att bli tydliga i tryck. Det är möjligt att ha färgbilder i pdf-utgåvan.

Digitalt korrektur efter layout ges mot begäran. Författarna ansvarar själva för att inhämta publiceringstillstånd i de fall sådant krävs.

Varje artikel ska vara försedd med ett kort abstract, max 200 ord, inklusive titel på engelska.

Bifoga kontaktuppgifter (för att vi ska kunna kontakta dig) samt författaruppgifter (namn, titel/befattning, institution, e-postadress – dessa uppgifter kommer att tryckas i tidskriften).

Utförlig information, inklusive anvisningar för referenser och bildformat hittar du på: **<http://www.histark.se/pages/forfattaranvisningar>**

Granskning

Tidskriften tillämpar *single-blind peer-review*-förfarande där artikelmanus granskas av minst två läsare. Artiklarna kommenteras anonymt av en eller flera medlemmar ur redaktionskommittén och/eller externa granskare i dialog med artikelförfattaren före eventuell tryckning.

Redaktionskommitténs medlemmar, inklusive eventuellt externa granskare, utses av redaktören inför varje nummer och väljs bland sakkunniga och framstående arkeologer, verksamma inom det område som artiklarna behandlar.

Författarna ansvarar själva för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att göra ett urval bland insända bidrag även efter granskning.

Tryck och publicering

Tidskriften distribueras i samband med föreningens årsmöten vilka normalt infaller under maj–juni. Artikelförfattare erhåller två tryckta exemplar av tidskriften. Tidskriften tillämpar så kallad grön *open-access*. Artiklarna är under embargo i sex månader, varefter de är fritt tillgängliga online. Länk till ett digitalt särtryck förmedlas till författarna efter publicering. Samtliga artiklar i original arkiveras genom tidskriften och finns digitalt tillgängliga via **<http://histark.se>**.

HISTORISKARKEOLOGISK TIDSKRIFT

META
H
2022